

ЩУРЯЧИЙ «СЛІД» У ПРОДОВОЛЬЧОМУ ПИТАННІ КИЄВА ДОБИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПОГЛЯД

Анотація

У статті розкривається продовольча ситуація в Києві в період Першої світової війни шляхом міждисциплінарного аналізу конкретного історичного факту – нашествия пацюків у місті восени 1916 р.

Ключові слова: Київ, Перша світова війна, продовольство, пацюки, щури.

Abstract

The article reveals the food situation in Kyiv during the First World War through an interdisciplinary analysis of a specific historical fact – the invasion of rats in the city in the autumn of 1916.

Keywords: Kyiv, World War I, food, rats

Вступ

14 вересня 1916 р. у київській пресі з'явилося повідомлення про нечувану для того часу навалу пацюків. «Величезна кількість щурів наповнює собою майже усі подвір'я, особливо в торговельних частинах міста, а також на його околицях». – Таку інформацію передавала з відділу народного здоров'я міської управи місцева газета «Южная копейка». – «Пацюки, крім того, з'являються в таких частинах міста, де зазвичай їх ніколи не бачили. В багатьох льохах і коморах приватних осіб щури завдають величезних збитків, поїдаючи заготовлені на зиму продукти й домашніх дрібних тварин». Наприкінці повідомлення лунав заклик до рішучої боротьби із щурячою навалою, яка набула характеру «справжнього лиха» [1, с. 2].

Впродовж усієї історії людства нашествия агресивних пацюків, які не боялися ні людей, ні хижих тварин, слугували джерелом постійного страху, а також неодноразово призводили до голоду і захворювань у різних кутках планети [2, с. 31]. Невипадково, наприклад, всесвітньо відомий роман А. Камю «Чума» починається із несподіваних і від того, ще менш приємних, зустрічей персонажів із цими гризунами у своїх домівках [3, с. 116].

Результати дослідження

З'ясувати причину масової появи пацюків у Києві в розпал Першої світової війни неважко: київська влада пов'язувала це з різким скороченням виробництва на місцевих млинах та закриттям великих продовольчих складів і сховищ. Унаслідок того спантеличені голодом тварини ризикали вулицями міста в пошуках їжі, наводячи цим самим жах на міське населення [4, с. 323]. Проте водночас залишаються відкритими питання щодо самого часу нашествия пацюків (проблеми з продовольством у Києві спостерігалися тоді не перший місяць) і причини її раптового припинення, адже ні восени 1916 р., ні, тим паче, в наступному революційному 1917 р., продовольчі проблеми міста нікуди не поділися. Про останнє, принаймні, свідчить та обставина, що жодних подібних свідчень про подальшу навалу пацюків автором впродовж кропіткої роботи з газетами того періоду не виявлено. І це при тому, що предметом цікавості тогочасної місцевої преси були найменші дрібниці київського життя.

Пошук відповідей привів нас до ознайомлення з науковими дослідженнями в галузі біології, насамперед з тими, які вивчають поведінку щурів в екстремальних умовах. Увагу автора привернула робота американських науковців М. Маршала, О. Альбаха і Дж. Салазара про реакцію лабораторних пацюків на обмеження в харчуванні. Зазначимо, що піддослідні щури належали до виду *Rattus norvegicus* (сірий або бурий пацюк), поширеного в північних широтах нашої планети, зокрема й у Східній Європі [5, с. 176]. Експерименти дослідників показали неоднакову реакцію гризунів на перше та наступні відчуття голоду: пацюки з досвідом голодування використовували одну або

кілька адаптивних відповідей. У них, наприклад, спостерігалася більш низька температура тіла та тривала реакція економії білка [6, с. 63]. Іншими словами, щури пристосовувалися до подальших обмежень у харчуванні, тобто вміли терпіти голод. Відповідно, вони переживали менший фізіологічний стрес, проявом якого і була агресивна поведінка. І хоча б цим, на думку автора, можна пояснити причину припинення навали пацюків у Києві восени 1916 р.

Далі спробуємо з'ясувати, чому щураче нашестя трапилося саме в зазначений час. Для цього варто проаналізувати тогочасну продовольчу ситуацію в Києві, порівняно з попередніми місяцями та роками.

На початку липня 1915 р. газета «Юго-Западный край» описав типову для тих часів сцену: «На базарі сидить якийсь «пророк-старець» і збирає біля себе натовп народу. Чути зітхання жінок і дзвін монет, які рясно опускали до чашки за «пророцтво». Підійшовши ближче, ви чуєте гугнявий речитатив: «І ось, брати й сестри, настала велика війна, і відкрив мені Бог, що закінчиться вона тоді, коли буде кінець світу. А світу кінець буде наприкінці цього місяця». Народ хреститься й відходить. Стає тихо» [4, с. 4].

Вступ Російської імперії у війну влітку 1914 р. дестабілізував внутрішній ринок через посталу необхідність забезпечення величезної кількості харчів постійно зростаючої армії. З кожним наступним місяцем внаслідок перерозподілу продовольчих та транспортних ресурсів контролювати ситуацію в тилкових містах було дедалі складніше, оскільки пріоритет воєнних інтересів над цивільними призвів до значних ускладнень постачання продуктів на міські прилавки. І хоча київській владі деякий час за рахунок внутрішніх резервів та відчайдушних заходів вдавалося певною мірою мінімізувати наслідки несприятливої тенденції, продовольча криза осені 1916 р. була неминучою. Виною тому слугували ще більше навантаження на виснажену війною залізницю, з метою перекидання військових резервів на захід для продовження успішного для російської армії Брусилівського прориву, та запровадження царським урядом твердих цін на хліб, які не влаштовували ні землевласників, ні виробників зерна [4, с. 212].

Прикметно, що різке зменшення продуктів у Києві восени 1916 р. зумовило як небувалу щурачу навалу, так і появу рекордної кількості черг киян до міських крамниць по хліб [4, с. 209]. Саме так екстраординарна продовольча ситуація породжувала на київських вулицях екстраординарні явища.

Висновки

Отже, поєднання історичних та біологічних методів дослідження дало змогу з'ясувати як причини щурачого нашестя в Києві у вересні 1916 р. та його короткочасного характеру, так і вкотре засвідчити різке загострення продовольчої ситуації в місті в зазначений період.

Характерно, що подібні навали пацюків спостерігаються і в наш час, і з подібних причин. Вони спричинені пандемією COVID-19, для боротьби з якою уряди більшості країн запроваджують локдаун. Унаслідок припинення діяльності закладів харчування голодні пацюки нишпорять у пошуках їжі, що призводить до значного зростання їхньої активності і до більш відчутної присутності в житті людини [7].

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Нашествие крыс // Южная копейка. 1916. 9 сентября. С. 2.
2. Хендриксон Р. Хитрее человека. Исчерпывающая история крысы и человеческая цивилизация. Москва : Софион. 2004. 349 с.
3. Камю А. Чума. Харків : Фоліо, 2012. 462 с.
4. Герасимов Т. Ю. Міста Правобережної України і Перша світова війна: повсякденна історія : монографія. Вінниця : Меркьюрі-Поділля, 2017. 436 с.
5. Жуков Д. А. Зачем изучать поведение животных? Санкт-Петербург, 208 с.
6. Marshall D., McCue A., Salazar G. Previous Repeated Exposure to Food Limitation Enables Rats to Spare Lipid Stores during Prolonged Starvation // Physiological and Biochemical Zoology. 2017. Vol. 90, № 1. Pp. 63-74.
7. Коронавирус: крысы голодают и становятся агрессивнее. Насколько это опасно? URL: <https://www.bbc.com/russian/features-52848419>.

Герасимов Тимофій Юрійович – доктор історичних наук, доцент кафедри суспільно-політичних наук, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця, Україна, e-mail: timger84@gmail.com

Gerasymov Tymofiy – doctor of historical sciences, assistant of professor of Social and Political Sciences, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia. e-mail: timger84@gmail.com